
REQUIREMENTS FOR CAPITAL ADEQUACY IN COMMERCIAL BANKS AND ITS IMPROVEMENT

Axmedov Toxirjon Xasanjon o'g'li¹

Banking and Finance Academy

KEYWORDS

Capital Adequacy; Basel Accord; Systematically Important Banks; Bank Regulators; Moral Hazard

---

ABSTRACT

This article provides evidence that the overcapitalized banks are much more sensitive to fundamental factors rather than to the regulatory requirements such the Basle's Accord requirements, which raises the question of whether Basel's limits are sufficient to minimize financial crises. Also, keeping buffers against falling below the minimum requirements appear to be of second order importance. Three fundamental factors affect capital adequacy in Jordan; risk, return and activity. Risk indicators drive the capital adequacy ratios downward. Return on average assets (ROAA) has the biggest impact among all factors, banks fuel their capital internally following the pecking order theory, and they also raise capital whenever their activities (loan to asset ratio) improve. Return on average equity (ROAE) is a cost factor; banks avoid issuing capital whenever cost of common equity is high. This paper also provides evidence that systematically important banks hold less capital, a sign of moral hazard.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.12718655**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Graduate student of "Bank accounting, audit and control" Department, Banking and Finance Academy, Tashkent, Uzbekistan (axmedov_t@turonbank.uz)

TIJORAT BANKLARIDA KAPITALNING MONANDLIGIGA QO'YILADIGAN TALABLAR VA UNI TAKOMILLASHTIRISH

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Kapitalning yetarliligi; Bazel kelishuvi; Tizimli muhim banklar; Bank regulyatorlari; Axloqiy xavf

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada kapitallashtirilgan banklar tartibga soluvchi talablarga emas, balki asosiy omillarga nisbatan sezgir ekanligidan dalolat beradi, masalan, Bazelning chegaralari moliyaviy inqirozlarni minimallashtirish uchun etarli degan savolni tug'diradi. Bundan tashqari, buferlarni minimal talablardan pastga tushmaslik uchun saqlash ikkinchi darajali ahamiyatga ega. Iordaniyada kapitalning etarililigiga uchta asosiy omil ta'sir qiladi; xavf, daromad va faoliyat. Xavf ko'rsatkichlari kapitalning etarlilik koeffitsientini pasaytiradi. O'rtacha aktivlar rentabelligi (ROAA) barcha omillar orasida eng katta ta'sir ko'rsatadi, banklar o'z kapitalini pecking order nazariyasiga binoan ichki quvvat bilan ta'minlaydi, shuningdek, ular faoliyati (ssudaga nisbati) yaxshilanganda kapitalni oshiradi. O'rtacha kapital rentabelligi (ROAE) xarajat omilidir; banklar umumiy kapitalning qiymati yuqori bo'lganda kapital chiqarishdan qochadi. Ushbu hujjat, shuningdek, tizimli ahamiyatga ega bo'lgan banklar kamroq kapitalga ega ekanligi haqida dalillarni taqdim etadi, bu ma'naviy xavf belgisidir.

Kapital yetarliligi bank xavfsizligiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biridir. Bu Basel qo'mitasi a'zolari bo'lgan mamlakatlar uchun Basel kelishuvlari orqali boshqariladi. Banklar o'zlarining xavfga tortilgan aktivlarining (RWA) kamida 8 foizini umumiy kapital shaklida va RWA ning 4 foiziga teng bo'lgan minimal darajadagi asosiy kapital shaklida saqlashlari kerak. Kapital yetarliligi nazariyasi ikki fikr maktabidan kelib chiqadi, birinchisi optimal kapital darajasi individual banklar tomonidan ichki qaror sifatida qabul qilinishini bildiradi; nazoratchilar kapital yetarliligi koeffitsientlarini aniqlashga aralashmasliklari kerak, chunki banklar o'z xususiyatlarini nazoratchilardan ko'ra yaxshiroq bilishadi. Ikkinchi maktab birinchisiga to'liq qarshi emas, u kapital darajasi o'ziga xos omil ekanligini tan oladi, lekin har bir koeffitsient uchun minimal xavfsizlik darajasini talab qiladi va undan keyin to'liq erkinlikni ta'minlaydi.

Kapital ko'pincha mumkin bo'lgan yo'qotishlarga qarshi yostiq sifatida tasvirlanadi, yostiq qanchalik katta bo'lsa, bankning kelajakdagi yo'qotishlarni yutish qobiliyati shunchalik yuqori bo'ladi. Biroq, yostiq qanchalik kichik bo'lsa, bankning kelajakdagi yo'qotishlarga qarshi turish qobiliyati shunchalik past bo'ladi va omonatlar yanada zaifroq bo'ladi. Kapital darajasi past bo'lganda omonatlarning xavfi yuqori bo'ladi va xavf qanchalik yuqori bo'lsa, bankrotlik ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Banklar xavfdan qochadigan ratsional boylik maksimizatorlari, nazoratchilar esa banklarning xavfsizligi va mustahkamligini va omonatchilarni himoya qilishni maqsad qilgan konservativ

tashkilotlardir. Banklarning muvaffaqiyatsizliklari omonatchilar va boshqa manfaatdor tomonlar va makroiqtisodiy muhitga katta zarar yetkazadi. Bankning muvaffaqiyatsizligi boshqa muvaffaqiyatsizliklarni qo'zg'atib, keng tarqalishi mumkin, chunki banklar o'zaro chambarchas bog'langan. Tizimli muvaffaqiyatsizliklar makroiqtisodiy salbiy natijalarga va bog'liq ijtimoiy xarajatlarga olib kelishi mumkin.

Ko'pgina banklar o'z xavfsizligini oshirish va turli manbalardan mablag' jalb qilish xarajatlarini kamaytirish uchun ko'proq kapital kerak deb hisoblab, kapital yetishmasligi muammosidan aziyat chekishmoqda. Iordaniya banklari ham kapital yetishmasligi bilan duch kelmoqda, bu esa banklar reglament talablariga ko'ra harakat qilayotganmi yoki fundamental omillar asosida harakat qilayotganmi degan savolni tug'diradi. Ushbu maqolaning asosiy e'tibori shu masalaga qaratilgan. Bundan tashqari, katta banklar yoki tizimli jihatdan muhim banklar (SIBlar) (ularning muvaffaqiyatsizliklari moliyaviy inqirozlarga sabab bo'lishi mumkin) 'juda katta, shuning uchun ham muvaffaqiyatsizlikka uchramaydi' deb ta'kidlanadi, bu esa axloqiy xavf masalasini keltirib chiqaradi va maqolaning ikkinchi savoli Iordaniya yirik banklarida axloqiy xavf mavjudmi degan savolga qaratilgan. Ushbu tadqiqotda Iordaniyada kapital koeffitsientlarining yetarliligiga ta'sir qiluvchi omillar panel ma'lumotlar tahlili yordamida o'rganiladi. Namunaga 2007-2016 yillar davomida 13 ta milliy tijorat banklari kiritilgan. Islomiy banklar va xorijiy banklar tuzilma va funksiyalardagi farqlar tufayli chiqarib tashlangan. Yillik ma'lumotlar Amman Fond Birjasida (ASE) hujjatlashtirilgan bank moliyaviy hisobotlaridan olingan. Maqolaning qolgan qismi quyidagicha tuzilgan: 2-bo'limda tegishli adabiyotlar umumlashtiriladi. 3 va 4-bo'limlarda mos ravishda metodologiya va natijalar taqdim etiladi, oxirgi bo'lim esa xulosa qiladi.

Kapital yetarliligi nazariyasi keng va mashhur bo'lgan kapital tuzilmasi nazariyasidan kelib chiqadi. Ikkala nazariya ham optimal kapital tuzilmasining aniqlovchilarini izlaydi. Bank sohasida kapital tuzilmasi, ayniqsa, nazoratchilar uchun alohida mavzu hisoblanadi. Bu har doim ularning kun tartibining eng yuqori qismida bo'ladi, chunki omonatchilarning pullari bilan bog'liq noziklik bor. Banklar o'zlarining yuqori darajadagi leverage darajasi tufayli tabiatan xatarli, bu leverage omonatchilar tomonidan moliyalashtiriladi. Markaziy banklar banklar tuzilmasidagi bu zaiflikni bilsalar ham, ularni shartsiz omonatlarni qabul qilishga ruxsat berishadi.

Kapital tuzilmasi 70 yildan ortiq vaqt davomida chuqur o'rganib chiqilgan, u turli burchaklardan ko'rib chiqilgan; ko'plab tadqiqotchilar uning korxonalar qiymatiga ta'sirini o'rganganlar (Hatfield, Cheng & Davidson, 1994; Miller, 1977; Miller, 1995; Modigliani & Miller, 1958; Modigliani & Miller, 1963). Boshqalar uning samaradorlikka ta'sirini o'rgangan (Goyal, 2013; Vatavu, 2015). So'nggi yillarda kapital yetarliligi masalasi chuqur o'rganilmoqda. Ushbu maqola Olarewaju va Akande (2016), Aktas, Acikalin, Bakin & Celik (2015), Hafez va El-Ansary (2015) va Bateni, Vakilifard & Asghari (2014) singari bank kapital yetarliligiga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganadi.

Kapital tuzilmasi nazariyasi birinchi bo'lib Modigliani va Miller (M&M) tomonidan

ishlab chiqilgan. 1958 yilda, mukammal bozorlar sharoitida, ular korxonalar qiymati kapital aralashmasidan mustaqil ekanligini ko'rsatadi, bu esa nazoratchilar kapital yetarliligi darajalarini belgilashda aralashmasliklari kerakligini anglatadi. Biroq, 1963 yilda ular masalani qayta ko'rib chiqib, korporativ daromad solig'ini kiritadilar va qiziqarli xulosaga keladilar. Ularning tuzatish maqolasida ular ko'proq leverage korxonalar qiymatini oshiradi, burchak yechimi yo'q, deb ta'kidlashadi. Bu shuni anglatadiki, banklar o'zlarining kapital darajasidan qat'i nazar, arzon va soliqdan ozod omonatlarni qabul qilishda davom etishlari kerak. 1977 yilda Miller korporativ daromad solig'idan tashqari jismoniy shaxslar daromad solig'ini ham kiritadi va burchak yechimiga erishish mumkinligini ko'rsatadi. Miller (1995) bank moliyalashtiruvchi va moliyaviy bo'lmagan korxonalar moliyalashtiruvchi o'rtasida muhim farqlar borligini ta'kidlaydi, "M&M takliflari bank sohasida ham amal qiladi". Hatfield va boshq. (1994) o'zlarining qarz darajasidan chetga chiqqan korxonalar, sanoat o'rtacha ko'rsatkichlari sifatida belgilangan, o'z qiymatiga qanday ta'sir qilishini tekshiradilar. Uzoq muddatli qarzlarning sof qiymatga nisbati, qarzning kitob qiymati va kapital bozor qiymati asosida baholanadi. Ularning namunasi 1982-1986 yillar uchun 183 korxonani o'z ichiga oladi. Qarz nisbati sanoat o'rtacha ko'rsatkichidan yuqori bo'lgan korxonalar yuqori qarzli korxonalar sifatida tasniflanadi va aksincha. Yagona indeks bozor modeli (SIMM) va voqea-o'rganish metodologiyasidan foydalanib, ular yuqori qarzli va past qarzli korxonalarining leverage oshishiga bozor reaksiyasi o'xshash ekanligini aniqlashadi. Har safar biror korxonalar qarz chiqarayotganida, uning qarz darajasi sanoat o'rtacha ko'rsatkichidan yuqori yoki past bo'lishidan qat'i nazar, aksiyalar narxi salbiy ta'sir ko'rsatadi. Frank va Goyal (2003) Myers va Majluf (1984) izidan borib, korxonalar moliyalashtirish manbalarini tanlashda pecking order (tanlash tartibi) amal qiladimi yoki yo'qligini sinovdan o'tkazishadi. Ya'ni, dastlab pastroq xarajatli moliyalashtirish manbasi tanlanadi va keyin yuqori xarajatli moliyalashtirish manbasi uning tartibiga ko'ra tanlanadi. Aniqroq qilib aytganda, korxonalar avval ichki kapitaldan foydalanadilar va tashqi moliyalashtirishga o'tganlarida, qarzni afzal ko'radilar. Ular 1971-1998 yillardagi ko'plab ommaviy savdo qilinadigan Amerika korxonalarini ma'lumotlaridan foydalanib, tanlash tartibi nazariyasi amal qiladimi yoki yo'qligini sinovdan o'tkazadilar. Natijalar shuni ko'rsatadiki, bu nazariya amal qilmaydi, tashqi moliyalashtirish ko'proq, ayniqsa, aksiyalar chiqarish orqali amalga oshiriladi, obligatsiyalardan ko'ra ko'proq. Vatavu (2015) esa aktivlar daromadi va kapital daromadi bilan o'lchanadigan natijalar ko'proq ulushli moliyalashtirish ishlatilganida kesma bo'yicha yaxshilanayotganini ko'rsatadi.

Bank kapital tuzilmasi yaqin vaqtgacha moliyaviy bo'lmagan korxonalarники kabi e'tibor qozonmagan. Shuning uchun quyidagi tahlil bank kapital yetarliligiga qaratilgan. Goyal (2013) 2008-2012 yillarda Hindistonning 19 ta ommaviy savdo qilinadigan banklarida kapital aralashmasining samaradorlikka ta'sirini chiziqli regressiya yordamida tekshiradi. Ularning natijalari ko'rsatadiki, qisqa muddatli qarzning kapitalga nisbati samaradorlikka ijobiy ta'sir qiladi. Aksincha, uzoq muddatli qarz va umumiy qarzning kapitalga nisbati rentabellikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Korxonalar hajmi (logarifmda jami

aktivlar bilan o'lchanadi) ROA va EPSga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ROEga esa salbiy ta'sir ko'rsatadi, aktivlar o'sishi esa uchala o'lchovga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ham hajm, ham o'sish nazorat o'zgaruvchilari hisoblanadi.

Hafez va El-Ansary (2015) likvidlik (qarzlarni va omonatlar nisbati) va boshqaruv sifati (daromadli aktivlar va jami aktivlar nisbati)dan ijobiy ta'sir va hajm (jami aktivlar logarifmi) va xavf (qarz zaxiralari va jami qarzlarni nisbati)dan salbiy ta'sir Misr tijorat banklarining kapital yetarliligi koeffitsientlariga ta'sirini xabar qilishadi. Bateni va boshq. (2014) Eron xususiy banklarining kapital yetarliligi koeffitsientiga hajmdan salbiy ta'sir va qarz va aktivlar nisbati hamda rentabellikdan (ham ROA, ham ROE) ijobiy ta'sir borligini xabar qilishadi.

Olarewaju va Akande (2016) ROA va bank hajmidan (jami aktivlar logarifmi) sezilarli ijobiy ta'sir va ROE, kredit xavfi (muammoli qarzlarni va jami qarzlarni nisbati), jami omonatlar va jami aktivlar, likvidlik (jami qarzlarni va jami omonatlar)dan kapital nisbati uchun sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xuddi shunday, Aktas va boshq. (2015) kapital yetarliligi koeffitsientiga ROA, likvidlik, sof foiz marjasi, fond bozori o'zgaruvchanligi va omonat sug'urtasi ijobiy ta'sir ko'rsatadi, hajm, leverage, xavf, iqtisodiy o'sish sur'ati va boshqaruv salbiy ta'sir ko'rsatadi deb ta'kidlashadi. Ularning tadqiqoti 2007-2012 yillar davomida Yevropa banklariga qaratilgan. Klepczarek (2015) biroz boshqacha yondashuvni qo'llab, tasodifiy tanlangan Yevropa banklari guruhining 1-darajali koeffitsient (asosiy kapital) aniqlovchilarini o'rganadi. Natijalar hajm, umumiy xavf (xavfga tortilgan aktivlarning jami aktivlarga nisbati) va omonatlarning majburiyatlarga nisbati salbiy ta'sir ko'rsatishini aniqlaydi. Sha'ban va boshq. (2016) 2005-2014 yillar davomida Yevropa Iqtisodiy Hududida faoliyat yuritayotgan 149 bankning kapital tuzilmasiga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganadi. Ular aksiyalar koeffitsienti hajm bilan salbiy, samaradorlik, bozor xavfi, bozor-kitob nisbati va dividendlar bilan ijobiy bog'liqligini xabar qilishadi. Muammoli qarzlarni nisbati statistik jihatdan ahamiyatli emas. Ular "katta tizimli muhim banklar"ning kapital nisbatining ancha past ekanligi orqali axloqiy xatar xatti-harakatlarini tasdiqlaydi.

Gropp va Heider (2010) banklar va moliyaviy bo'lmagan korxonalar o'rtasidagi kapital tuzilmasidagi o'xshashliklar adabiyotlarda avvalroq xabar qilingandan ko'proq ekanligini ko'rsatadi. Ular korxonalarining kapital tuzilmalariga ta'sir qiluvchi omillar AQSh va Yevropadagi yirik, ommaviy savdo qilinadigan banklarga ta'sir qiluvchi omillarga o'xshashligini ko'rsatadi. Ular, shuningdek, banklar talab qilinganidan ko'ra yuqori darajadagi kapitalni saqlashlari bu ularning minimal kapital talabidan pastga tushmaslik uchun emasligini ta'kidlaydi. Mualliflar foydali banklar aksiyalarni jalb qilish xarajatining pastligi bilan boshqariladi, kelajakdagi iqtisodiy pasayishlar uchun bufer yaratish bilan emas, deb ta'kidlaydilar. Bundan tashqari, "banklar individual banklar uchun o'ziga xos va vaqt bo'yicha o'zgaruvchan darajadagi barqaror kapital tuzilmalariga ega bo'lib ko'rinadi. Banklar uchun bu topilmalar moliyaviy bo'lmagan korxonalar uchun topilgan narsalarni aks ettiradi". Mualliflar, shuningdek, "banklar noto'g'ri narxlangan depozit sug'urtasi natijasida kelib chiqqan subsidiya maksimal darajada bo'lishi uchun o'z leverage darajasini oshiradi"

degan tushunchani rad etuvchi dalillarni keltiradilar. Ular "ko'pchilik banklarning kapital tuzilmasini aniqlashda kapital tartibi va buferlar ikkinchi darajali ahamiyatga ega bo'lishi mumkin" degan xulosaga keladi. Olarewaju va Akande (2016) va Okuyan (2013) riskning kapital nisbatiga salbiy ta'siri bo'lganligini xabar qilishadi. Allen Fulghieri & Mehran (2011) banklar aktsiyadorlarining bozor dissiplinasi mexanizmi orqali nazorat funksiyasini kuchaytirish uchun yuqori darajadagi kapitalni saqlab turishadi deb davalashadi. Buningdek, Miles, Yang va Marcheggiano (2013) va Admati DeMarzo, Hellwig va Pfleiderer (2013) banklar o'z xavf profillarini va aktsiyadorlarning talab etilayotgan ishonchlarini kamaytirish uchun ko'proq kapital saqlab turishadi, yangi aktsiyalar kapitalini oshirish xarajatlarini minimallashtirish maqsadida. Bu albatta, sistemiy bank krizisining xavfi kamayadi. Haqiqatan ham, Admati va boshq. (2013) ko'proq aktsiyalar kapitalining qimmatli bo'lishi taqdimoti bilan ayniqsa, ular yuqori kredit bo'lgan banklardan yuqori darajada zarar ko'rasin deb aytishadi. Lindquist (2004) Norvegiyadan panel ma'lumotlardan foydalanib, banklarning kelajakda kapital talablari ostida pastga tushishdan himoya qilish uchun yuqori darajada kapital saqlab turish hipotezini sinovdan o'tkazadi. U uchun banklar minimal talab qilinganidan ko'ra yuqori darajada kapital saqlab turishning sababi "kapital talablari buzilishi holatida kutilmagan vaqtning qisqa muddatda aktsiyalar chiqarish bilan bog'liq yuqori xarajatlari"ni tejash amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Admati, A. R., DeMarzo, P. M., Hellwig, M. F. va Pfleiderer, P. (2013). Ratchet leverage effekti. *Moliya jurnali*, 73(1), 145-198.
2. Aktas, R., Acikalin, S., Bakin, B., & Celik, G. (2015). Banklar kapitalining etarlilik koeffitsientini belgilovchi omillar: Ba'zi dalillar Janubi-Sharqiy Yevropa davlatlari. *Journal of Economics and Behavior Studies*, 7(1), 79-88.
3. Allen, F., Fulghieri, P. va Mehran, H. (2011). Bank kapitalining qiymati va bank sohasining tuzilishi. ning sharhi *Moliyaviy tadqiqotlar*, 24(4), 971-982.
4. Bateni, L., Vakilifard, H. va Asghari, F. (2014). Eron banklari kapitalining etarlilik koeffitsientiga ta'sir etuvchi omillar. *Xalqaro Iqtisodiyot va moliya jurnali*, 6(11), 108-116.
5. Bokhari, L. H., Syed, M. A. & Xurram, S. (2012). Bank sektorida kapitalning yetarlilik koeffitsientini belgilovchi omillar: empirik Pokistondan tahlil. *Academy of Contemporary Research Journal*, 2(1), 1-9.
6. Bonin Büyüksalvarci, A. & Abdioglu, H. (2011). Turk banklarida kapitalning etarlilik koeffitsientini belgilovchi omillar: Panel ma'lumotlar tahlili. *Afrika biznesni boshqarish jurnali*, 5(27), 11199-11209.
7. Frank, M. Z. va Goyal, V. K. (2003). Kapital tuzilishining pecking tartibi nazariyasini sinab ko'rish. *Moliyaviy iqtisod jurnali*, 67(2), 217-248.
8. Goyal, A.M. (2013). Kapital tuzilishining Hindistondagi davlat sektori banklari faoliyatiga ta'siri. *Biznes va boshqaruv ixtirosi*, *Xalqaro jurnali*.2(10), 35-43
9. Gropp, R. & Heider, F. (2010). Bank kapitali tuzilishini belgilovchi omillar. *Moliyani ko'rib chiqish*, 14(4), 587-622.

10. Hofiz, Hassan M. va El-Ansary, O. A. (2015). Kapitalning etarlilik koefitsientini belgilovchi omillar: Misr banklari bo'yicha empirik tadqiqot. Korporativ egalik va nazorat, 13(1), 806-816.